

РЕЦЕНЗИЈА РУКОПИСА МОНОГРАФИЈЕ *ПРАЗНО ЈЕ ДУБЉЕ: О МАЊЕ
ИСТРАЖЕНИМ АСПЕКТИМА ПОЕЗИЈЕ БРАНКА МИЉКОВИЋА* ЈЕЛЕНЕ
МЛАДЕНОВИЋ

Рукопис монографије садржи осам поглавља укључујући Увод, Закључак и Литературу: РАНА ПОЕЗИЈА И ЕСЕЈИСТИКА; ЕЛЕМЕНТИ РОДОЉУБЉА И НАЦИОНАЛНИ СИМБОЛИ; ЗНАЧЕЊЕ АНЂЕЛА – ПОЕТИКА / ОНТОЛОГИЈА / РЕЛИГИЈА; ОСЕЋАЊЕ ВРЕМЕНА – ФИЗИКА У ПОЕЗИЈИ; *САМО СУ ПРИЈАТЕЉИ ОСТАЛИ ИСТИ...* НЕКА ПИСМА И ПОСВЕТЕ У ЗАОСТАВШТИНИ БРАНКА МИЉКОВИЋА. Свему претходи перитекстуална белешка, лично обојена, али веома важна за дубље разумевање позиције ауторке у приступу поезији Бранка Миљковића. У њој је обележена сродност препозната у различитим просторним и временским укрштајима, можда и кључна за посвећеност с којом се прилази уметничком универзуму и која је помало песнички тон дала целом рукопису, поставши тако први читалачки мамац. Већ у њој се реципијент сусреће са Миљковићевим стиховима, а посебно скрећемо пажњу на оне којима је цела монографија насловљена. Јелена Младеновић образлаже разлоге таквог насловавања: „Празнина је једна од његових најважнијих поетичких тема и мотивских константи. [...] Колика је та празнина, тешко је са сигурношћу утврдити. Откривањем нових песама и њиховим тумачењем у оквиру већ познате поезије и Миљковићеве јасно дефинисане поетике, показало се да је већа него што смо мислили. Тачније – да је дубља – јер са Миљковићем су кретања увек по вертикали.“

Прво поглавље уводи читаоца у „певање и мишљење“ Бранка Миљковића. Упућујући у његово стваралаштво, ауторка успоставља и координате неосимблизма уз навођење свих релевантних истраживања (па и есеј самог песника), која су га одређивала. Ту посебно до изражаја долази дубље расветљавање симболистичких и надреалистичких компоненти у тзв. другој генерацији послератног модернизма. У вези са тим је и отварање тема празнине, херметичности, ненаративности, семантизације форме, метафоре, те палимпсестне симболике у којој посебно место заузимају: ватра, земља, вода, ваздух, камен, жар-птица, птица, биљка, цвет, ружа, мирис, пепео, звезда, шума. Песништву, у укрштају, Јелена Младеновић додаје есејистику, јер се о истим питањима проговорило на другачији начин. Миљковић песник не може се ни довољно ни правилно разумети без Миљковића есејисте – то је, попут ранијих истраживања, потврдило и ово које се бави недовољно истакнутим / уоченим сегментима есеја и драгоценим увидом у оне који су остали готово недоступни савременој читалачкој публици. Зато у самом уводу Ј. Младеновић наводи податак о публикованих шездесетак есеја писаних у распону од свега

шест година, додајући да они „представљају његову теоријску мисао о поезији, испричану кроз однос поетике и филозофије, књижевнокритичке осврте или кратке белешке“. Свему треба додати и указивање на интертекстуалне везе, које Миљковићево стваралаштво осветљавају кроз поетику нпр. Малармеа, Валерија, Сипервјела, Манделштам, Диса итд. У завршном пасусу увода дата је скица компоновања монографије. Кратак преглед живота и стваралаштва представљен на почетку омогућава различитим групама читалаца брзу ретроспективу у науци познатих аспеката Миљковићевог опуса и промишљена је позиција са које ће се поћи у неистражене делове важне песничке биографије. Тако се кренуло од познатог ка мање познатом и непознатом.

Почетна истраживања фокусирана су на рану поезију и есејистику. Тај сегмент подељен је на пет потпоглавља. У делу насловљеном као „Претходне напомене“ дат је драгоцен увид у два издања *Сабраних дела* Бранка Миљковића (Градина, 1972; Нишки културни центар у распону од неколико година, а поводом осамдесет година од рођења песника). У одељку „Песме II као истраживачки корпус за рано Миљковићево стваралаштво“ образложено је искуство приређивања другог тома *Сабраних дела*, објављеног 2017. Ту се читалац сусреће с мање познатим (непознатим) песмама Миљковића, као и са принципом распоређивања те грађе: *Песме у часописима и листовима*, *Лирски есеји*, *Остале песме*, *Песме из рукописног одељења Матице српске*, *Песме из писама Љиљани Илић*, *Песме из Гимназијске свеске*, *Остале песме из рукописне заоставштине*. Овај том чини важан део истраживачког корпуса монографије, те је сасвим оправдано што се поменути сегмент нашао на самом почетку текста. Осим тога, он је поуздан водич читаоцу за приступ различитим издањима Миљковићевих сабраних дела. Непосредно пре наредног потпоглавља, ауторка скреће пажњу на то да тумачење најранијег Миљковићевог певања треба да „укаже на зачетке оног потоњег метафизичког песништва које трага за откривањем суштина иза појавности“. Потом и следи најављено проучавање „Најраније љубавне поезије у писмима и на дописницама“ где су своје место нашле двадесет и две песме упућене Љиљани Илић, које песник никада није имао намеру да публикује. У њима је превасходно откривена обимна лектира младог песника: античка митологија, Балзак, Шекспир, петраркистичка и антипетраркистичка литерарна традиција, касно ренесансно, барокно песништво. Рани сонети најављују касније развијен и веома важан култ форме који Миљковић негује; њима је антиципирана и тема заборава, дисовски доживљај сна и Миљковићев орфејски комплекс. Пажње вредан је и податак о написана 43 сонета од којих ниједан нема канонизовану форму, поступак видљив већ у првим песничким покушајима. Објашњавајући да лирика упућена вољеној девојци прати поетику петраркистичког певања, Ј. Младеновић скреће пажњу на завршни обрт видљив у решености да се окрене не опевању Богородице но родољубља. С тим у вези, врло је занимљива и научно подстицајна допуна закључку, у којој читамо да се код италијанског песника, како је примећено у критици, родољубиво осећање рађало из сличног душевног стања као и љубавно, што сада имплицира сличну нит и код Миљковића. „Први стихови – младалачки родољубиви занос“ сегмент је монографије који у раном старалаштву открива

спој родољубивог и социјалног, присуство одговарајућег епског дискурса, а „што се наговештава већ и њиховим насловима“. У њему ће бити примећени за зрелог Миљковића нетипични мотиви „осветничког заноса жртве и њена бесмртност, симболи победе, права радника и бунт против експлоатације“, али и ноћни амбијент и тема смрти као назнака будућег стваралаштва. У овим песмама пронађени су и зачеци „Миљковићеве метафоре, принципа изградње аутентичних песничких слика које баштине надреалистичку поетику, али и рађање симбола који ће у песничковој поетици постати парадигме неосимболистичког концепта“. Ј. Младеновић закључује да у оквирима раног певања остаје родољубље схваћено кроз српство, касније супституисано идејом југословенства. Увид у најраније стваралаштво заокружује се тумачењем два есеја из *Гимназијске свеске* у потпоглављу насловљеном „Први есејистички записи“, уз запажање да је прожимање песничког и есејистичког рада Б. Миљковића присутно од првих књижевних покушаја. Есеји су ауторки повод да се још једном осврне на поједине томове у два издања *Сабраних дела*, пружи податке о штампаним текстовима и њиховом распоређивању, те да полемисе са неким приређивачким решењима. Наводи потом већ постојећа запажња критике да се кроз писање есеја Миљковић манифестује као уметник, филозоф и научник; књижевни критичар, познавалац људске природе, нарави и обичаја, пажљиви посматрач савремености. Ауторка усмерава ка закључку да се у њима „додирују поетика симболизма и надреализма, феноменологија, теорија релативитета и домети квантне физике“, а све неопходно за правилно разумевање његовог песништва. Поменуте координате омогућавају читаоцу да боље уочи стваралачки континуитет након увида у тумачења два почетничка есеја (о Шекспиру и Његошу) који откривају: начитаност, ученост, познавање принципа академског писања, научне артикулације и доказивања, те посматрање критичарског рада као врсте академског дијалога. Аналитичким проучавањем првих Миљковићевих есеја, помињући и проблемски приступ делима, Јелена Младеновић маркира неке особености које ће свој пуни израз добити у зрелој стваралачкој фази – есејистичкој, али и песничкој.

Трећи део рукописа посвећен је мање истраженим елементима родољубља и националним симболима, а кроз потпоглавља: „Између Србије и Југославије“, „*Смрћу против смрти* – значење и смисао родољубивог песништва“, „Систем националних симбола“. Заправо, цело је поглавље посвећено превасходно Миљковићевим песмама у збирци *Смрћу против смрти*, при чему уводни сегмент представља проблематизацију рецепције ове поезије, условљену различитим друштвено-историјским околностима, пре свега распадом Југославије и последицама које је оставио на поезију писану у време њеног постојања. Након тога ауторка издваја критичарске закључке о коауторима књиге: лирском, дотераном, истанчаном, носталгичном и смиреном лиричару Миљковићу и еруптивном, мисаонијем, лексички разнорснијем и претежније епски настројеном Шћепановићу. Веза са традицијом у овој поезији уочена је преко доминантог трагичног тона. И ова збирка била је повод за осврт на издања *Сабраних дела*, где се дешавало да се из ње, супротно симболистичком начелу целовитости, изузму неке у ранијим збиркама

објављене песме (нпр. „Горан“ из циклуса *Седам мртвих песника*, „Узалуд је будим“ из истоимене збирке). Управо двоструко постојање песама или постајање и нестајање Ј. Младеновић одлично уклапа у миљковићевски стваралачки универзум. Јасно је да ауторка посебно обраћа пажњу на песме са двоструким идентитетом, чиме се отвара и Миљковићева поетика празнине. На крају одлично запажа да се управо у збирци *Смрћу против смрти* види да „колико год била немиметичка, Миљковићева поезија пева о нашем свету, остављајући нам празна места да у њима увидимо како пуноћа празнине није никакав парадокс“. Пишући даље о систему националних симбола, сада кроз креирање „читалачких циклуса“, Младеновић издваја мотив реке Мораве и Ћеле-куле. На овом месту указано је на ракићевски патриотизам трагом културне баштине, остварен у циклусу *На Косову*, који пре Миљковића следи и његов велики узор Попа, уз придодату сажетост певања у односу на песника с почетка прошлог века. Отварање питања песничког преобликовања болне тачке српске историје повод је да се направи преглед различитих путописних и поетских записа о нишком споменику. Након увида у обраду мотива Ћеле-куле у Миљковићевим песмама (експлицитно или имплицитно у песмама „Хроника“, „Слуга Милутин“, „Зид глава“, „Бол и сунце IV“, „Почетак сна“, „Кула лобања“, „Почетак трагања за бићем“, „Ариљски анђео“) изведен је закључак да „национално и античко, овде додатно удружено са локалним и завичајним, Ћеле-кулу чини једним од најаутентичнијих Миљковићевих топоса“. Ослоњеност на национално Ј. Младеновић уочава и у циклусу *Утва златокрила*, а кроз подтекст који открива фолклорну традицију: „Од ње креће како би прочишћено народно искуство довео до симбола који постају вечно важећи за традицију којој припада“. На истом трагу је и циклус *Седам мртвих песника*, јер се као песници-преци узимају искључиво они из тадашње домовине, а веза је остварена преко орфејског мотива; свих седам је, попут Миљковића, „изгубило своју Еуридику“. (Нестанак предметности као предуслов рађања поезије / безњеницу Ј. Младеновић открива у раном Миљковићевом песништву, нпр. „Зове се Јаворка“, „Без ње“). Ауторка, након одличних запажања, с правом поставља питање зашто међу узорима нема уметника из светске књижевности, мада је сасвим јасно који су. После аналитичког дела даје следећи одговор: Избор поезије из националне књижевне традиције за Бранка Миљковића је такође родољубиви чин.

Четврто поглавље, *Значење анђела – поетика/онтологија/религија* садржи селедећа потпоглавља: 1) Откуда Миљковићеве очи на његовом лицу?, 2) Анђео у песмама „Лаза Костић“, „Почетак путовања“, „Елегија или измишљена идила“ и „Црни јамб сна“, 3) Анђео у песми „Ариљски анђео“. Не бежећи од тешких питања, ауторка као увод у анализу проблематизује статус ангелологије у области проучавања књижевности упућивањем на литературу која отвара ово поље. Међутим, без обзира на дисонантне гласове, она наводи да „можемо откривати семантичку архетипску задатост и надградњу фигуре анђела, која у својој слојевитости садржи и национално одређење, али и значај самог фрескосликарства у конституисању Миљковићеве чисте поезије, односно метафизичке лирике“. Својим истраживањем управо то и доказује, а у центру испитивања

су стихови „Ариљског анђела“. Песма је важна, јер се у њој огледају основне теме Миљковићеве неосимболистичке поезије: однос поезије и стварности, брисање предметности (заборав) и природа песме. У њој је виђен и наставак већ поменуте ракићевске родољубиве лирике. Интертекстуалност иде, наравно, према средњовековном фрескосликарству, али се шири и ка светској традицији оличеној у Рилкеовом певању (синтезом религије, морала и истине). На крају се долази до уклапања у особену песничку метафизику, те тако Миљковићев симбол анђела представља палимпсест: „он има и религиозног у смислу духовног садржаја, и националног у смислу уметничког и културног наслеђа; он је и опште које садржи у себи слике свих анђела па и његову праслику, као и слике свих анђела које је песник могао пронаћи и код других својих песничких сродника, како у националној традицији, тако и у европској литерарној баштини“.

Пето поглавље открива физику у поезији кроз питање времена: нема линеарности, већ само поетичког и онтолошког значења димензије времена. Миљковићево поимање времена, како уочава Ј. Младеновић, повезано је са увидима физичара Козирјева (и Ајнштајна), али преко песнику изузетно важног Хермеса Трисмегистоса. Све то води до источњачког пантеистичког промишљања о јединству прошлости, садашњости, будућности, тешко прихватљивог рационалном западном уму, али и те како присутног у песничком свету. Миљковић је, тврди ауторка, одлично разумео источњачки мистицизам.

Последње поглавље пре закључних разматрања (*Само су пријатељи остали исти...*). Нека писма и посвете у заоставштини Бранка Миљковића) оцртава портрет Бранка Миљковића из перспективе његових познаника и пријатеља. Доминантан део проучавања чине писма која је Миљковићу и његовим родитељима упућивао Златко Томчић. У преписци са Томчићем крије се и чувени стих „Уби ме прејака реч“. Ауторка затим наводи и посвете из Миљковићеве библиотеке, на поклоњеним књигама. Дариваоци су били новинарка Марија Тарјевић, песникиња Гордана Тодоровић, Златко Томчић. Међу посветама нашла се и једна коју је Миљковић упутио песникињи и универзитетској професорки Љиљани Бибовић: „Била си ми благо у дан горких зала“. Преглед интимне преписке и посвета имале су за циљ да употпуне портрет ствараоца; виђен је као човек који је био окружен пријатељима, а који је истовремено чезнуо за пријатељством. Ово је уједно и доказ да парадокс повезује стварни и песнички свет Бранка Миљковића.

Издвојене квалитете рукописа монографије чини поуздан увид у дело Бранка Миљковића захваљујући дугогодишњој посвећености истраживању, научна акрибија, есејистички тон, чврсти методолошки ослонци, укључена релевантна историја читања Миљковићевог дела, указивање на многобројне филозофске, митске, песничке и шире уметничке, научне укрштаје. Као посебну вредност истичемо белешке у фуснотама, које шире контекст ка најразличитијим областима, додатно образлажући Миљковићеву поетику, али и подстичући на стварање нових књижевних и ванкњижевних веза. Писана научним стилем, али врло отворена и за читаоце који тек откривају Миљковића, ова монографија представља квалитетан допринос библиотеци Миљковићеве, миљковићевске,

националне и поезије уопште. Због свега наведеног рукопис ПРАЗНО ЈЕ ДУБЉЕ: О
МАЊЕ ИСТРАЖЕНИМ АСПЕКТИМА ПОЕЗИЈЕ БРАНКА МИЉКОВИЋА са
задовољством препоручујемо за штампу.

У Нишу, 16.3.2026.

Рецензент: проф. др Јелена Јовановић

